

A bandavezetés módszertani és etikai dilemmái

Sudhir Venkatesh: *Gang leader for a Day. A Rogue Sociologist Takes to the Streets*¹

Dési Ádám Dániel
desiadam.d@gmail.com

Rogue Sociologist: 'zsvány, kalandor, betyár, csirkefogó, szélhámos, gazfickó, svindler, kópé szociológus' – aki mindenféle szabálykönyv nélkül „játszik”, kitörve az akadémiai elefántcsonttoronyból. E Venkatesh által megalkotott kutatói szerep szempontjából ismertetem, ahogy a naiv és békés dél-kaliforniai kertvárosi lakos eljutott Chicago egyik legjelentősebb bandájának egynapos vezetéséhez, majd kommunikációs igazgatói címéhez. Továbbá kitérek arra is, hogy hogyan és miként használható fel a szöveg kvalitatív kutatások oktatásában és ismertetésében.

A könyv Venkatesh disszertációjának, pontosabban doktori terepmunkájának történetét mutatja be, ahogy egyre messzebb kóborolva a biztonságos egyetem erődítményétől fokozatosan megismerkedik a város másik arcával. Az egyik jelentős helyi bandavezérrel összebarátkozva pedig lépésről lépésre felderíti és megismeri a belvárosi szegénynegyedek világát.

Az eredmény nem tudományos mű, célcsoportja nem kifejezetten az akadémia közönsége. Ezt sugallja, hogy az első fejezet olyan alapfogalmak elmagyarázásával kezdődik, mint a kvalitatív és a kvantitatív módszerek mibenléte, azok különbsége, melyek már érdeklődőbb elsőévesek számára sem jelentenek új információt. Azonban nem is az alapvető módszertani ismeretek átadása Venkatesh célja, hanem annak érzékletes bemutatása, hogy milyen távoli, absztrakt és élettelen a dominánsan kvantitatív amerikai szociológusok képzése, és milyen hatalmas szakadék tátong a szociológusok világa és a városi szegények megélt valósága között.

Ezért csatlakozott a szerző egy éppen induló városi szegénységgel foglalkozó egyetemi kutatáshoz, és ennek eredményeképpen heteken belül a terepen, a Robert Taylor Homes nevű lakótelepi gettóban találta magát. Azonban egyrészt megfelelő előképzettséggel sem rendelkezett – mivel az alapszakja matematika volt –, másrészt a kutatásvezetőtől sem kapott részletesebb eligazítást arról, miképpen is viselkedjen, mire ügyeljen, és hogy egyáltalán mit jelent terepen lenni. Utóbbi oka, hogy első hivatalos feladata csupán egy kérdőív összeállítása és tesztelése lett volna. Ez a vonás *rogue*-ságának

1 Venkatesh, Sudhir (2008): *Gang leader for a Day. A Rogue Sociologist Takes to the Streets*. New York: The Penguin Press.

meghatározó eleme: egyedül, segítség és alapvető háttérismeretek nélkül, az akadémia lefektetett szabályait figyelmen kívül hagyva, azok nélkül játszva állt neki kutatásának.

A szerző saját 'rogue' címkéje ugyanazt jelenti jelen esetben a szociológiának, mint Indiana Jones a régészetnek. Már hallgatói életében a bandákkal való kapcsolatával szerzett hírnevet diáktársai között, majd a könyv borítóján is a lepusztult környezetben, bőrkabátban pózolvá láthatjuk. Az egyetemi etikai bizottságot teljes mértékben megkerülve végezte kutatását, mivel témavezetőjének is csak bő egy év után számolt be egyáltalán arról, hogy elkezdett a bandákkal foglalkozni, majd az azt követő hosszabb időszakban is csak nagy vonalakban vázolta, mit is csinál. Az etnográfia, a résztvevő megfigyelés módszere ugyanúgy szigorúan szabályozott, mint a kvantitatív módszertan. Úgy tűnik viszont, hogy Venkatesh a módszer formális szabályait figyelmen kívül hagyva, autodidakta módon, a terepből, a terepen tanult. Sokszor olyan alapvetésekkel nem volt tisztában, melyek még bőven tantermi körülmények közt is átadhatóak, elsajátíthatóak lettek volna, így inkább terepen történő hiánypótlásról volt szó, mintsem élesen elsajátított speciális ismeretekről és képességekről. Ilyen például, hogy ne tegyen fel rögtön közvetlenül kérdéseket a bandatagoknak, hanem előbb ismerkedjen meg az emberekkel. Vagy, hogy csak a harmadik, terepen töltött événél artikulálódik az a gondolat, hogy kezelje kritikával és ne fogadjon el készpénzként minden információt, amit a helyiek megosztanak vele.

A terepen megjelenő kutatói szerepe élesen elütött az akadémiában betöltött különleges *rogue* helyzetétől, mivel előbbiben hosszú éveken át csak felügyelettel tudott mozogni. Olyan kívülálló figuraként, aki híján van a mindennapi túléléshez szükséges ismereteknek, azonban a környék leghatalmasabb figuráinak írnokaként megkapja a szükséges hozzáférést és védelmet. Az adatgyűjtés kezdetétől egészen a harmadik évig nem volt meg a konkrét téma, ami az adatgyűjtését orientálta volna. Így történhetett meg az, hogy J. T. (a bandavezér, akivel összebarátkozott) éveken át abban a hitben élt, hogy Venkatesh az ő személyes kalandjait és eredményeit, vagyis életrajzát írja. Az együtt töltött idő során többször is felmerült ez a kérdés, és bár Venkatesh már egészen az elejétől biztos volt benne, hogy a disszertációja nem J. T. életéről fog szólni, de az információkhoz való hozzáférést nem merte kockáztatni, így mindig igyekezett elkerülni az egyértelmű válaszadást.

A hozzáférés és annak kockáztatása, pontosabban a kockázat kerülése, visszatérő témája a könyvnek. Tekintve, hogy Venkatesh extrém módon függött a kapuőre (*gatekeeper*) engedélyétől, hiszen ő szó szerint a környéken élet és halál ura volt, az engedélye nélkül még csak a környékre se mehetett volna. Ebben a világban nem volt létjogosultsága az akadémia és önmaga által ekkoriban elvárt semleges, kívülálló és objektív kutatói pozíciónak. A velünk vagy ellenünk dichotómiát egyértelmű és folyamatos performativitással kellett igazolnia, ahogy erre a bandatagok és a helyi lakosok egyaránt többször is felhívták Venkatesh figyelmét. Aminek az lett a következménye, hogy az általa vizsgált *Black Kings* bandához való kapcsolata erőteljesen befolyásolta, hova mehet, kikkel beszélhet, és ők mit mondanak vagy épp mondhatnak neki.

Az információéhség vezette rá, hogy betagozódjon és része(se) legyen *hustler*²-ként a helyi szürkegazdaságnak. Amíg mások cukorkával, szereléssel, gyerekvigyázással, főzéssel, kábítószerrel vagy éppen a testükkel üzleteltek, ő a középosztályból hozott képességein keresztül szívességekkel vetette bele magát a rendszerbe. Számára az akadémiai túlélés volt a cél, hogy mindenáron, bármin és bárkin keresztül hozzájusson a disszertációjához szükséges információkhoz – közelebb kerülve az amerikai nagyvárosokban megjelenő marginalizáció megértéséhez. Ezzel a felvett szerepével a negyedik terepen töltött évében szembesítették, hogy bizony ő is egy közülük, és része a szívességekből font hálózatnak. Három egész hónapra volt szüksége, amíg sikerült elfogadnia, hogy a fejben felépített tudományos kívülálló kutatói szerepe sose létezett.

Nagyjából a kutatása harmadik évében már-már skizofréniás állapotként élte meg szerepei összecsapását, ahogy a terepi és az egyetemi elvárások közötti feszültség egyre csak fokozódott, ami kiterjedt az egész diszciplína iránt érzett haragjára, arra a tehetetlenségre, amit a felszámolhatatlan városi szegénység és a buborékban élő akadémia között érzékelt. Az előbb említett szembesítés enyhíteni tudott rajta, azonban a teljes feloldás, ha meg is történt, nem dokumentálódott.

A szerepek és az általuk gerjesztett belső és külső konfliktusok megismerése után a könyv célját és lehetséges felhasználását is érdemes figyelembe venni. Ugyanis ez nem egy szigorú értelemben vett tudományos etnografikus munka, mivel hiányzik belőle a megfigyelt és bemutatott jelenségek értelmezése, bármiféle általánosításra vagy absztrakcióra való törekvés. Amikor Venkatesh olyan jelenséggel találkozunk, amit nem ért, mindig megelégszik az adott szereplő (általában J. T.) egyértelmű magyarázatával. („*Miért kell megverni az ellenszegülő hajléktalant? – Mert ezzel megkérdőjelezte a tekintélyemet.*” „*Miért kell trükközni és szívességeken, zsarolásokon keresztül szerezni étel- és ruhaadományokat? – Mert már nem adnak a középosztálybeliek annyi adományt, mint régebben.*”) Egy rendkívül alapos és minden részletre kiterjedő index szerepel ugyan a könyv végén, de egyetlen hivatkozással sem találkozhatunk, valamint sikerül úgy ismertetnie a chicagói iskolát és hagyományait, hogy sem a legfontosabb szakszavak (például: társadalmi dezorganizáció, humánökológia), sem a legismertebb szerzők nevei (például: Robert Ezra Park, Ernest Burgess vagy éppen Clifford R. Shaw) nem fordulnak elő.

A könyv szerkezete ugyan kronologikusan követi a terepen töltött időt, de elsősorban az izgalmasabb anekdoták vezetik, és a nagyobb, a történetbe beleillő fordulópontokra fókuszál. Erre a rendező elvre Venkatesh maga is kitér, reflektálva arra a feszültségre, hogy az elemző leírást a napi jelenlét drámája háttérbe szorítja, vagyis a tervezett (és később megjelent) könyvét a disszertáció mint végső és konkrét tudományos cél elé helyezi.

A fentiek alapján, ha kategorizálni kéne a könyvet, az valahol félúton helyezkedik el Nigel Barley (2006) kulturális antropológiai mítoszrombolása és Pócze Flóra

2 Magyarra nehezen lefordítható kifejezés, a legális és illegális gazdaságban és azok határára ügyeskedő, seftelő, magukat kvázi üzletemberként definiáló személyek, akik mások kihasználásától és átverésétől sem riadnak vissza.

(2013) a Moszkva téri hajléktalan galerit fókuszba állító, szívhez szóló anekdotikus munkája között.

Barley célja az volt, hogy *„...helyreállítsa az egyensúlyt, és megmutassa a diákoknak és remélhetőleg a nem antropológusoknak is, hogyan viszonyul a kész monográfia a »véres valóságához«, és átadjon valamit a terepmunka hangulatából azoknak, akiknek nem volt szerencsájük megtapasztalni”* (Barley 2006: 13). Vagyis elszakadni a Malinowski által indított antropológushagyománytól, amiből szinte teljes mértékben hiányzik a saját helyzetre való önreflexió, és alapelv a nem szigorúan kutatási témához kapcsolódó események kigyomlálása. Kifejezetten arra fekteti a hangsúlyt, hogy bemutassa, miből is áll a gyakorlatban, azaz a megvalósulás közben az akadémiai munka.

Venkatesh számára artikulálatlan marad a fenti cél, ugyanakkor húsba vágó őszinteséggel ír a terepen elkövetett esetleges hibáiról és az ott tapasztalt nehézségekről. Ennek érzékletes példája szorosan összekapcsolódik a korábban már ismertetett hustler szereppel. A hatodik fejezetben Venkatesh eljut disszertációja végleges témájáig, a városi szegénység túlélését szolgáló szürke- és feketegazdaság feltárásához. Ehhez több hónapos interjúorozattal feltárja a terepen dolgozók jövedelmét – amihez segítséget kapott a bandáktól (kilátásba helyezett kényszerítés formájában); J. T. maga kifejezetten támogatta ezt a kutatást. Miután a környéken mindenkinek az adatait felvette, az információkkal visszatért J. T.-hez, hogy leellenőrizze, tényleg valós számokat kapott-e. Azonban kiderült, J. T. az ő adatait használta fel arra, hogy a neki (a kutatónak) bizalmasan bevallott számok alapján pontosítson, vagyis szigorítson bandája adószedésén, ami minden esetben az amúgy is csekély bevételek további visszavágását jelentette, és több esetben is fizikai erőszakban nyilvánult meg.

Ezt a konkrét ügyet leszámítva, ami értelemszerűen majdnem véget is vetett az egész kutatásának, azonban az elkövetett hibák és esetleges megoldásaik nincsenek kiemelve, elmagyarázva, csak egyszerűen belesimulnak a történetekbe. Nincsenek oktató, vagy csak tanácsadó jellegű kiszólások az olvasóhoz vagy egy eljövendő kutatóhoz például olyan mindennapos etnografikus kihívások esetében, hogy miként érdemes terepnaplót vezetni, hogyan lehetséges egyensúlyozni a magánélet, az egyetem és a résztvevő megfigyelés között, vagy éppen hogyan válaszoljunk arra a kérdésre, mit is keresünk itt.

A könyv egyfelől hasznos lehet az etnográfia készítése iránt érdeklődő jövőbeli kutatóknak, akiknek módszertani szempontból jelenthet segítséget. Kritikusan olvasva és kiemelt figyelmet fordítva az önreflexió fontosságára, a kutatói szerepük tisztázására és a kutatás hatását a vizsgált közösségre, valamint a nem szándékolt következmények lehető legszélesebb feltárására. Összefoglalva, tanulni lehet Venkatesh módszertani hibáiból, amiket a saját és esetenként mások kárán értett meg.

Másfelől olvasható a könyv úgy is, mint egy nehezen megközelíthető csoport és – a hazai olvasóközönség számára felületesen, leginkább csak popkulturális sztereotípiákból ismert – szubkultúra bemutatása és feltárása. Lebontja az utcai bandákat

övező esetleges romanticizálást, a városi szegényeket pedig mint aktív és cselekvőképes, a saját sorsukat alakítani próbáló egyéneket mutatja be, nem pedig mint sorsukat passzív módon viselő áldozatokat, ahogy Venkatesh és kortársai tanultak még róluk.

David Simon nagy sikerű, *A drót* (*The Wire*) című tévésorozatához hasonlóan Venkatesh könyve is ideális, mint a hallgatók számára könnyen feldolgozható, érzékletes, mindennapi példákkal felhasználható oktatási segédanyag. Például Gans (1959) „Avult városrészek lebontásának és az ott élő lakosság átköltöztetésének emberi következményei” című tanulmányának megállapításai egy az egyben megjelennek a Robert Taylor Homes lebontásának következményeit és a lakók átköltöztetésének nehézségeit bemutató fejezetekben.

A korábban említett *Wire* – amely alapjaiban egy bűnügyi sorozat – 2008-ban ért véget, pont abban az évben, amikor Venkatesh könyve megjelent (8 évvel a disszertációja leadása és 10 évvel a terepmunka befejezése után). A kapcsolatot tovább erősíti, hogy kutatásvezetője pont az a harvardi professzor volt, William Julius Wilson, aki a sorozatot az elsők között emelte be a formális oktatásba³ egy külön kurzus keretében.

Összefoglalva, a *Gang Leader for a Day* szórakoztató és informatív olvasmány, melyben megtalálhatóak egy első kutatás gyermekbetegségei, amikre maga a szerző is kendőzetlenül felhívja a figyelmet, bár maguk a konkrét etikai problémák, mint kutatói pozíció körüli kérdések, reflektálatlanul maradnak. Olyan kutatói őszinteségre, kíváncsiságra és bátorságra tanít, aminek a meg- és átéléséhez muszáj elhagyni az akadémia elefántcsonttornyát. Azonban olvasás közben folyamatosan észben kell tartani, hogy Venkatesh itt kizárólag „lepkegyűjtést” végez az adatok sokáig rendszertelen és meghatározatlan célú beszerzésével. Az, hogy ezekkel mihez kezdett és milyen elemzési eredményekre jutott, csak a disszertációjából derül ki, aminek címe: *American Project: The Rise and Fall of a Modern Ghetto*. Ami azonban szigorúan tudományos munkaként sosem szerzett számára akkora hírnevet és alapozta meg úgy a karrierjét, mint a piacnak írt bandavezéri kalandjai zsvány szociológusként.

Irodalom

- Gans, H. J. (1959 [1973]): Avult városrészek lebontásának és az ott élő lakosság átköltöztetésének emberi következményei. In Szelényi I. (szerk.): *Városszociológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kk.
- Simon, D. (2002–2008): *The Wire*. [Drót.]
- Barley, N. (2006): *Egy zöldfülű antropológus kalandjai – Feljegyzések a sárkunyhóból*. Budapest: Typotex.
- Pócze F. (2013): *A Moszkva tér gyermekei*. Budapest: József Műhely Kft.

³ <https://www.york.ac.uk/media/sociology/curb/publications/The%20Wire%20resource%20list.pdf>, letöltve 2017. 03. 01.